

A08. Vlasbewerken

Vlas was een belangrijk product in de jaren 1850-1940 in Friesland. Vlas werd geteeld in samenhang met de gewassen haver, tarwe, koolzaad, aardappels en cichorei. Een van de doelen van de vlasteelt was vruchtwisseling. Daarnaast was vlas een product dat zorgde voor arbeid voor het vaste personeel gedurende de wintermaanden.

Vlas is een plant die er 100 dagen over doet om vanaf het moment van zaaien te volgroeien tot een oogstbare plant. Het zaaien vindt plaats in april tot begin mei.

Zaaien geschiedde middels **breedhandig werpen**, later met de zaaivool en nog weer later op rijen met de pijpenzaaimachine. Het aantal zaden per vierkante meter is hoog, namelijk 2.400. Vlas moet dicht tegen elkaar aan staan, voor mooie rechte stengels.

Braken van vlas.

Tijdens de groei moet de plant tenminste één maal worden gewied. Dit was kinderwerk of vrouwenwerk. Na 70 dagen verschijnt de eerste bloem. Een bloem bloeit maar een paar dagen. Het gehele veld staat wel een paar weken in bloei.

Na de bloei start het groeien van het zaad, de lijnzaadkorrel.

De plant bloeit met blauwe bloemetjes, maar pas op er bestaan ook witte en rode varianten. Die laatste worden geteeld voor specifieke doelen, zoals de olieopbrengst.

Vlas groeit met een centrale houten kern (de pijp) daaromheen zitten de vlasvezels gerangschikt. Verder naar buiten toe zit de schors/bast van de plant.

Voor de linnenindustrie gaat het erom een **zolang mogelijke vezel** te oogsten. Daarom wordt de plant niet gemaaid maar uit de grond getrokken. Het trekken zou er ook voor zorgen dat de kern gesloten wordt, waardoor wateropname tijdens het rotten voorkomen wordt.

Hiervoor werd zowel het vaste personeel als seizoenarbeiders ingezet.

Daarna werd het vlas op ruiters of mijten gezet om af te rijpen.

De eerste bewerking die het vlas ondergaat na de oogst is het **repelen**. Dat gebeurt op een **repelbank**. Het repelen geschiedde op twee tijdstippen. Of direct op het veld na het afrijpen op een ondergrond van doeken. Of de oogst werd vervoerd naar de opslagplaats en het repelen vond dan plaats in de wintermaanden als er geen ander werk te doen was.

repelen van vlas

Het repelen geeft twee producten:

1. Het lijnzaad.

Dit werd gebruikt voor het persen van lijnzaadolie met als restproduct lijnzaadkoeken.

2. Het bolkaf. Dit werd gebruikt als veevoer.

Na het repelen dient het vlas te worden **geroot**.

Roten geschiedde in Friesland door het vlas in sloten te weken gedurende enkele dagen tot soms wel een paar weken. Dit is voornamelijk afhankelijk van de watertemperatuur. **Doel van het roten is om de pectine los te weken zodat de vezel los komt van de houtpijp. Het roten bepaalt in hoge mate de kwaliteit van de linnenvezel. Daarom werd het roten vaak overgelaten aan een specialist. Roten lost eiwitten op (pectine) en dat geeft een behoorlijke stank.**

In het zuiden maakte men ook gebruik van dauwrotten, waarbij de geogste vlasplanten een aantal dagen op het land blijven liggen om door de nachtelijke dauw nat te worden en overdag weer te drogen en zo enkele dagen achter elkaar. In Friesland is deze methode moeilijker door de weersomstandigheden. In Friesland werd later gezaaid en het weer is in augustus in het zuiden meer betrouwbaar dan in het noorden.

Wel zijn er in Friesland roterijen gebouwd waarbij warm water werd gebruikt om te roten. De capaciteit van zo'n fabriekje was ongeveer 10.000 kg vlas per keer.

Na het roten volgt het **drogen**. Op het land, in vlasovens of op speciaal gebouwde vlas droogtunnels. De rest van de bewerkingen was winterarbeid.

Allereerst het **braken**.

Dit geschiedde met de beuk (een houten blok aan een kromme steel) of met de braak. Een apparaat waar het vlas onderdoor werd getrokken terwijl het gelijktijdig over een aantal houten ribbels heen werd gelegd en die voorts met een handvat naar beneden werden gedrukt waardoor de houten delen braken en de vezels dus los kwamen te liggen. Door de planten dus gelijktijdig te breken en door de braak te trekken werd de vezel vrijgemaakt.

Slijpen

Hierna werden de vezels geslepen op de **slijpbraak** Deze ziet er net zo uit als de gewone braak, maar is voorzien van **metalen beslag**, waardoor nog meer **houtdeeltjes verwijderd worden**.

Omstreeks 1915 kwam de rolbraak in gebruik, waardoor de arbeid lichter werd en sneller kon verlopen.

De plantendelen die vrijkwamen(scheven genaamd) waren voor de braker. Die kon er de kachel mee stoken. Ook zijn de scheven wel verwerkt in spaanplaat.

Na het braken volgde het zwingelen op de **zwingelbank**. Het **zwingelen** dient ertoe om de laatste plantendelen uit de vezels te verwijderen. De meest eenvoudige uitvoering is een verticale plank met een open spleet, waardoor de vezels worden getrokken terwijl er met behulp van een zwingelspaan langs wordt gestreken, zodat de plantendeeltjes eraf worden geslagen.

Het braken, slijpen en zwingelen vond plaats in of nabij de woning van de vlasbraker. Het ruwe vlas werd op maandag opgehaald bij de boer en op zaterdag werd het vlaslint weer afgeleverd. De braker werkte in zijn eigen braakhok of zwingelkeet. Veel vlaswerkers hadden last van stoflongen en hoesten. Het geheel heette brakerskoorts. Rond 1920 kwamen er gemechaniseerde zwingelapparaten met meerdere ronddraaiende zwingelspanen. Zelfs op windkracht functionerende zwingelmolens werden er gebouwd.

Ten slotte moest het vlas worden **gehekeld**.

Hiertoe werd het vlas over de **hekel** gehaald. Doel van het hekelen is het verwijderen van de te korte vlasvezels. De lange vezels werden gebundeld tot vlaslint. De korte vezels (heede genaamd) werden verwijderd en mochten worden behouden door de werknemer(meestal) die er zelf kleding van maakte of het materiaal verkocht voor bijvoorbeeld de productie van touw.

Het vlaslint werd gebundeld tot poppen en de poppen werden gebundeld tot bundels van 6 pond en 2 ons. Buiten Friesland werd gerekend in "stones" 2,82 kg vlas.

1.000 kg vlas leverde het volgende op:

- 110 kg vlaslint
- 80 kg klodden voor touw, e.d.
- 50 kg heede voor eigen gebruik
- 350 kg scheven (brandstof)
- 60 kg bolkaf (veevoer)
- 110 kg lijnzaad (olie en veevoerkoeken)
- 220 kg verlies door het roten
- 20 kg zand en stof.

Het **vlaslinnen** werd vervolgens **gesponnen**. Vlas vanaf de pop, wol vanuit de schoot!

Het gesponnen vlas werd vervolgens **tot linnen geweven**. Door een speciale weeftechniek toe te passen kun je damastweefsel weven. De naam komt van Damascus, omdat die techniek daar voor het eerst werd toegepast.

Veel familienamen hebben hun herkomst uit de vlasbewerking. Vlastuin, van de Vlas, Braaksma, de

Braak, etc.

Ook zijn er uitdrukkingen in onze taal ontleend aan het vlas, zoals:

- Als liegen vlas was, kon jij er wel mee spinnen.
- Dat vlas is niet te spinnen.
- Hij heeft nog wel wat achter het linnen.
- Vlashaar hebben.

NB. De plek van de oven ten opzichte van de boerderij uit Harreveld is onwaarschijnlijk (te dichtbij en bij het voorgedeelte).

[hele film](#)

[verkorte film](#)

[Boeren van vroeger 1900 tot 1960](#)

[oude ambachten: vlas](#)